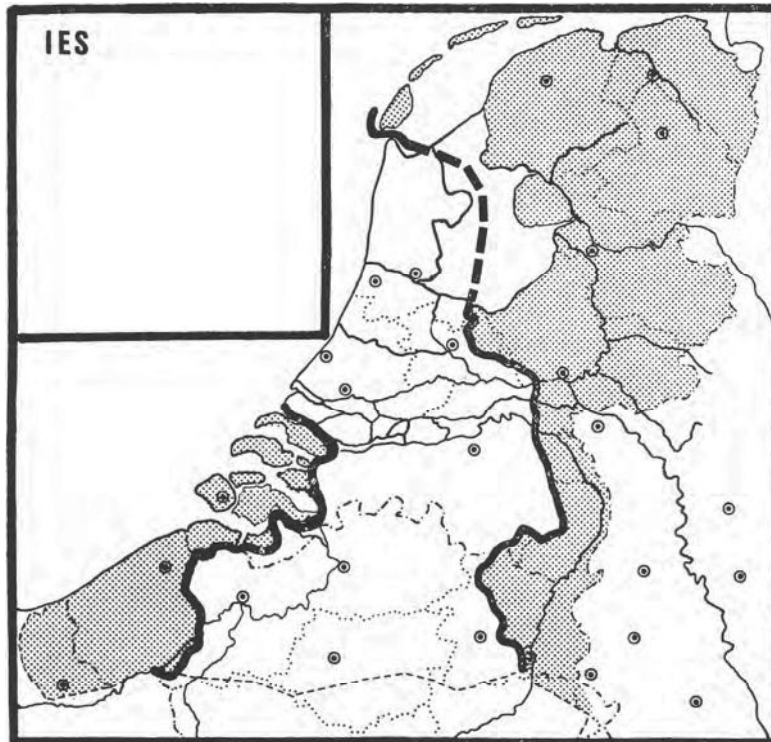

Het Vlaams van de Franse Westhoek in het geheel van het Nederlandse taalgebied

Drs. Hugo Ryckeboer
Sint-Denijs-Westrem (B)

In 1891 schreef C. Carnel in zijn studie over het Vlaams van Belle, dat het Frans-Vlaams een gesproken taal is waardoor 15 miljoen mensen elkaar kunnen verstaan vanaf de Aa tot de verste uithoeken van de Baltische Zee (1). Dat was beslist een ruime visie, die schril afsteekt tegen de gangbare mening die men nu vaak uit de mond van Frans-Vlamingen hoort: „Nuus Vlaamsch, je kunt daarmee niet varre gaon!” De beide opvattingen hanteren het criterium van de verstaanbaarheid om een dialect in een groter taalgeheel in te passen of eruit te isoleren. Voor Carnel paste het Frans-Vlaams in het geheel van de Nederlandse en Nederduitse dialecten, die inderdaad een historische eenheid vertonen. De doorsnee Frans-Vlaming van vandaag nochtans, die met de uitsluitend mondeling overgeleverde moedertaal inderdaad zonder moeite niet verder komt dan een eind in West-Vlaanderen, is geneigd zijn taal op te vatten als een geïsoleerd taaltje dat alleen bruikbaar is in een beperkte regio. Hij weet wel dat zijn Vlaams verwant is met het „Belgiësch”; maar van de dialectsprekers buiten West-Vlaanderen snapt hij niet veel. Al evenmin van het „Hoog Vlaamsch” zoals hij het Algemeen Nederlands noemt, en met de Hollanders, (die nochtans „het schoonste Vlaamsch” spreken, zoals iemand in Pitgam mij eens zei) heeft hij ook de meeste moeite. Die relatieve onverstaanbaarheid van weliswaar taalkundig verwante, maar geografisch wat ge-

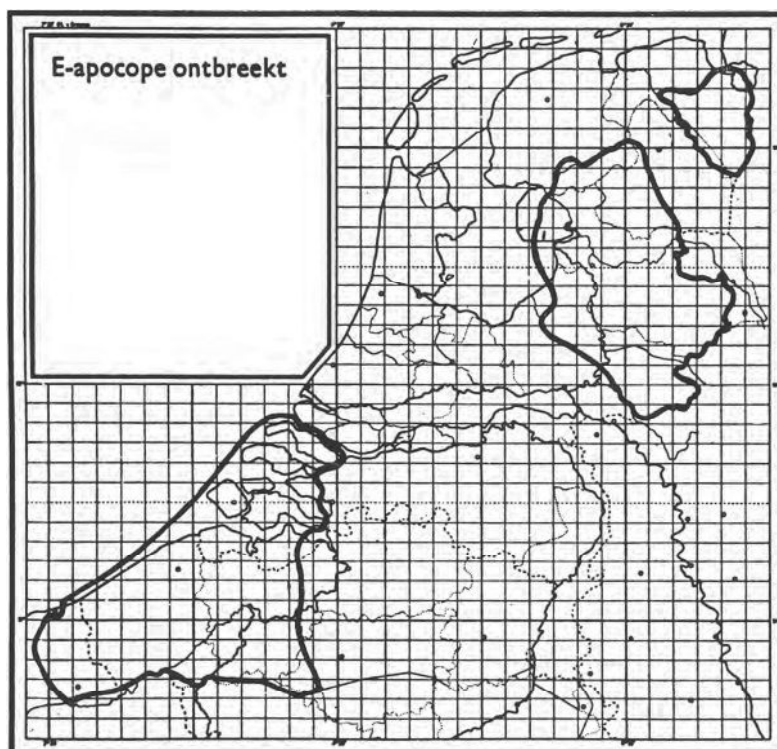
Kaart 1.

scheiden dialecten heeft zich in alle taalgebieden van Europa gemanifesteerd tot de tijd gekomen was dat door veralgemeend onderwijs en in de laatste tijd vooral door de communicatiemedia die verstaanbaarheidsbarrières met de algemene kultuurtaal werden doorbroken. Hier is Frans-Vlaanderen echter niet in mee kunnen gaan. Er is een kultuurtaal ingevoerd die helemaal niet verwant is met de dialektische moedertaal. Tegelijk is dat dialect dan ook afgezonderd van de rest van het taalgebied in België en Nederland, waar wel een met de dialecten verwante kultuurtaal is gegroeid of aangeleerd, met name het Nederlands.

Het spreekt vanzelf dat het Vlaams van de Franse Westhoek daarom niet minder tot de Nederlandse dialecten behoort (2).

Dat is ten eerste af te leiden uit de historische verbondenheid, die voldoende spreekt uit het taalgebruik en de taalopvattingen van bijv. Michiel De Swaen uit Duinkerke (17e eeuw) of Andries Steven van Kassel (18e eeuw) of uit de bloeiende rederijbedrijvigheid tot in de 19e eeuw (3). Dat blijkt echter ook uit de taalgeografische situatie.

Het hedendaagse dialect van Frans-Vlaanderen doet in heel wat afwijkingen van of overeenkomsten met de kultuurtaal immers mee met grotere regionen van het Nederlandse taalgebied. Het is onmogelijk in dit korte bestek hiervan een inventaris op te maken, of dat allemaal kartografisch voor te stellen. Het kan echter interessant zijn op een paar eigenaardigheden te wijzen die het Frans-Vlaams met grotere dialectgebieden gemeen heeft. Het niet uitspreken van de (geschreven) *h* bijv. is typisch voor West- en Oost-Vlaanderen, Zeeland, westelijk Vlaams-Brabant en Antwerpen en een aansluitend gebied van Noord-Brabant en verder voor grote delen van de provincies Groningen en Drente. De zo typisch afwijkende uitspraak van „ij” en „ui” as *ie* en *uu* bijv. in de woorden „ijs” en „huis” is niet alleen Westvlaams maar ook Zeeuws en komt ook in heel het oostelijk Nederlands taalgebied voor (kaart 1, *ies*). De grenzen van de tweeklank in „huis” lopen nagenoeg gelijk met die van „ijs”, alleen kent men in het uiterste oosten bovendien nog *hoes* naast *huus*. De uitspraak *veugel* voor „vogel” is niet alleen Westvlaams maar ook westelijk Oostvlaams; ze komt ook voor in Zeeland en in Zuid-Holland bezuiden Rotterdam, verder in Noord-Holland benoorden Zaandam en tenslotte in Drente grosso modo tussen Assen, Meppel en Coevorden (4). Een aantal woorden met korte *u*, zoals „dun, rug, stuk, put, brug” luiden in Frans-Vlaanderen: *dinne, rik, stik, pit, brigge*. Die uitspraak is typisch voor alle dialecten langs de kust en correspondeert met het Engels „thin, ridge, pit, bridge”. Nochtans is de verspreiding niet voor alle woorden even groot. *Brigge* is alleen nog maar in Frans-Vlaanderen te horen (5) naast *breg* in Noord-Holland. Een typische afwijking van het algemeen Nederlands waarbij woorden als *kar, bed, school* in het Frans-Vlaams klinken als *karre, bedde, schole*, m.a.w. waarbij

Kaart 2.

de Middelnederlandse slot *-e* niet is afgevallen, komt verder voor in het Westvlaams en Zeeuws en het grootste deel van het Oostvlaams maar ook weer in oostelijk Nederland, met name in het oostelijk deel van Groningen, het grootste deel van Drente en praktisch in heel Overijssel (kaart 2. E-apocope ontbreekt).

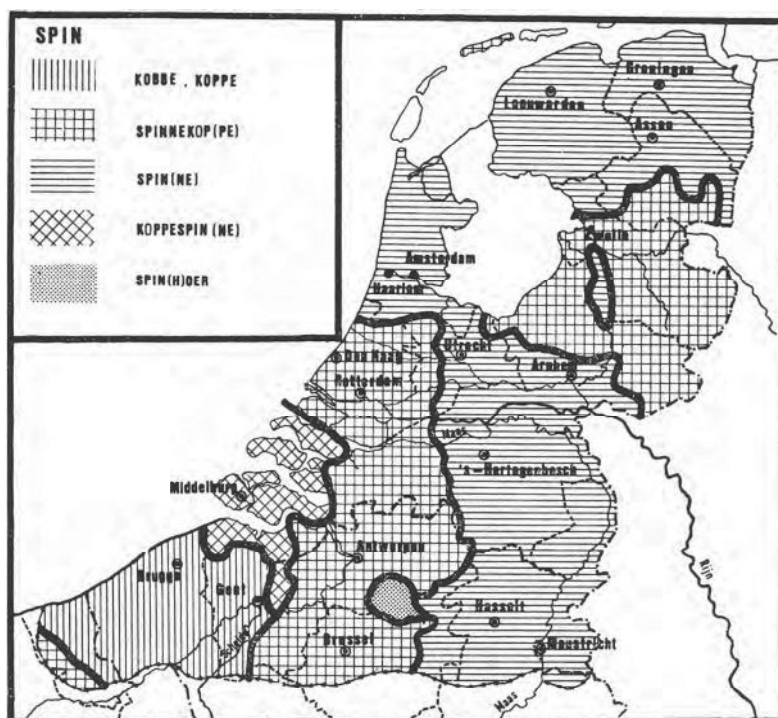
Tenslotte kan nog een kaartje van het diminutiefsuffiks in „mannelijke” illustreren hoe van de verschillende vormen die in Frans-Vlaanderen opduiken, de tegenhangers elders in het Nederlandse taalgebied terug te vinden zijn. Het oorspronkelijke Middelnederlandse diminutiefsuffiks *-(e)kijn* (uitspraak: *-(e)kien*) is, verdoft tot *-(e)ke(n)*, nog zeer levenskrachtig in heel het zuidoostelijke taalgebied. In het zuiden van Frans-

Kaart 3.

Vlaanderen en in een paar aangrenzende Belgische gemeenten vormt *manneke* een relikteiland (6). In het noordwesten van het taalgebied is *-(e)ke* geëvolueerd tot *-(e)tje*. Die vorm, die ook de vorm is van de kultuurtaal, vinden we in het noorden van Frans- en West-Vlaanderen, verder aansluitend in het westen van Zeeuwsch-Vlaanderen, Zeeland en in een ruim gebied van noordelijk Nederland. Een tussenvorm, nl. *man-niege*, *-ieche*, *-ege* of *-egie* in een deel van Frans-Vlaanderen en West-Vlaanderen (*manneje* is daar een lokale verdere ontwikkeling) vindt weer zijn tegenhanger in ruimere gebieden in Nederland, nl. ten zuiden van Utrecht en in de provincies Drente en Overijssel (kaart 3: mannetje).

In de zinsbouw kent Frans-Vlaanderen zeker onnederlandse

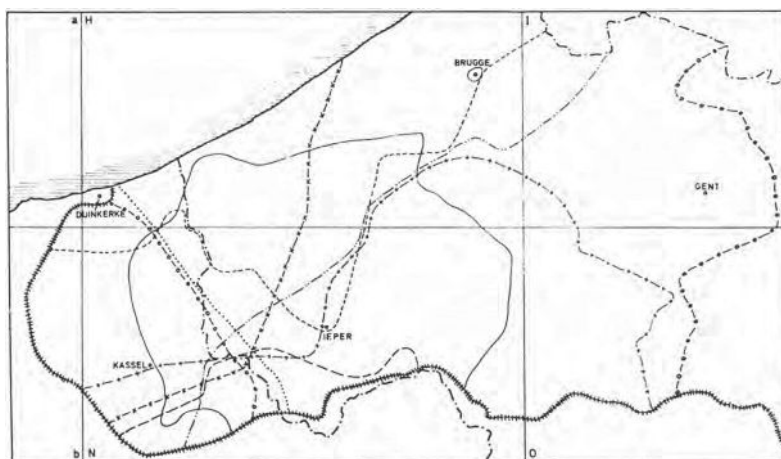
Kaart 4.

konstrukties (7), maar daarnaast ook konstrukties die corresponderen met de Noordnederlandse of die van de kultuurtaal en waarvan in de Belgisch-Vlaamse dialecten vaak afgeweken wordt. Eén voorbeeld is het vooropplaatsen van het eerste element van een scheidbaar samengesteld werkwoord bij een konstruktie met meer werkwoorden; bijv.: „Hij heeft niet alles op kunnen eten” tegenover „kunnen opeten”. De Nederlandse grammatikale regel die zegt dat geen niet-werkwoordelijk element tussen twee of meer werkwoordsvormen op het einde van de zin ingeschoven mag worden, wordt in het Frans-Vlaams meestal gerespekteerd, in de Belgische dialecten meestal niet. Voor de zin 53 van de Reeks Nederlandse Dialektatlassen: „Zijn vader heeft hem zes jaar lang laten naar school gaan” (hier met foutieve splitsing) komt in het

Zuiden alleen Frans-Vlaanderen als een homogeen gebied met niet-splitsing te voorschijn (8).

Heel wat Nederlandse dialektkaarten die de verspreiding van woorden, klanken, vormelementen of syntactische elementen weergeven, vertonen dikwijls een analoog beeld en wel het volgende: De gegevens die opduiken in Frans-Vlaanderen (of en deel daarvan) zijn in het Westvlaams (of een deel daarvan) verdwenen en duiken weer op in het Oostvlaams, het Brabants of in nog verder afgelegen dialecten. Dat wijst op centraal-Vlaamse vernieuwingen die relatief jong moeten zijn en die Frans-Vlaanderen of een gedeelte ervan onberoerd hebben gelaten. Een typisch voorbeeld van dat kaartbeeld levert de kaart van de benamingen van de spin. In een uithoek van Frans-Vlaanderen leeft nog „spinnekoppe”, het woord dat ook Brabants-Hollands is (kaart 4: Spin). Het zelfde geldt voor de benaming van de ruif (schuin geplaatst lattenwerk waaruit het vee hooi of stro eet). Het grootste deel van Frans-Vlaanderen kent daarvoor *rip*. (Het westelijk Westvlaamse *ei(n)ze* is ook gebruikelijk in de omgeving van Belle). Dat „rip” vinden we terug in delen van het Brabants en in het Fries-Gronings. Voor de voederbak van het vee vinden we de oude benaming *blok* alleen nog maar in Frans-Vlaanderen en in Groningen. Dat zijn meteen de twee verste uithoeken van het Nederlandse taalgebied.

Perifere gebieden zijn in de regel konservatief en daar komt voor Frans-Vlaanderen nog bij dat het al 300 jaar staatkundig van de rest van de Nederlanden gescheiden is. Daardoor is het a priori verstoken van invloed uit het algemeen Nederlands of van typisch Belgische vernieuwingen die vaak onder invloed van het Brabants oud dialectgoed verdringen. Ondanks deze isolatie vertoont het Frans-Vlaams nog steeds een sterke eenheid en verwantschap met het Westvlaams en het Zeeuws. Een typisch voorbeeld uit de klankleer is de verwijde uitspraak van de korte *i* en *e* in bijv. zitten, schepen, en uit de woordenschat *kachtel* voor veulen. De verwantschap en de eenheid met het aangrenzende Westvlaams is het sterkst. Dat moge blijken uit een kaart die een aantal isoglossen (een isoglosse is een lijn die de geografische

Kaart 5.

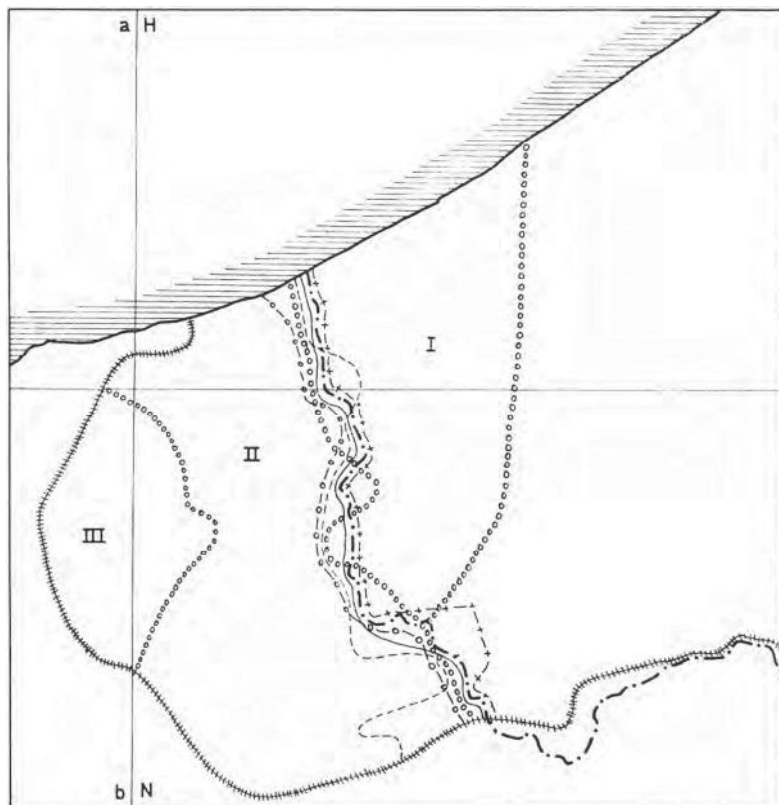
1. ————— Ndl. korte a voor l in „stal“; centraal *stal*, perifeer *stal*.
2. - - - - - Ndl. korte e voor l + konsonant in bijv. „geld, helpen, melk“; ten zuiden a + l + konsonant.
3. ······· De uitspraak van woorden als „peer, wereld, scheren, vaars, paard, staart“ luidt ten noorden æ (als in het Engels *back*, maar lang) ten Zuiden als in het Frans *père*.
4. - ······· Ndl. „gras“; ten noordwesten *gas*, ten zuidoosten *ges*.
5. + - + - + Ndl. „dienstmeid“; ten noorden *mesen, meisen*, ten zuiden *maarte*.
6. x-x-x-x-x Stamtijden van „zaaien“; ten westen *zoel, ezaaien*, ten oosten *zaaide, (g)jezaaid*.
7. ······· Al of niet wegvallen van d in „snijden“; ten westen *sniden*, ten oosten *snieën*.
8. o-o-o-o-c Centraal: verste verspreiding van *lucht* voor „licht“ (klaarte, schijnsel).

begrenzing van een taalverschijnsel afbakent) tekent voor verschillende fenomenen uit de klankleer, vormleer of woordenschat (kaart 5). Het feit dat deze isoglossen op willekeurige plaatsen de rijksgrens kruisen, bewijst de historische en organische eenheid van het Frans-Vlaams met het aangrenzende Westvlaams.

Bovendien heeft het Frans-Vlaams veel gemeenschappelijks met het Vlaams van de Belgische Westhoek. Toch is die eenheid sterk gaan afbrokkelen door vernieuwingen aan Belgische zijde en stagnatie aan de Franse zijde, naar mijn gevoel vooral na de Eerste Wereldoorlog. In een rijtje volgt hier een beperkte keuze van voorbeelden waarvan de Frans-Vlaamse vormen in de Belgische Westhoek totaal verdwenen of sterk verouderd zijn en altans bij de jongere generatie door de opgegeven woorden zijn vervangen:

Frans-Vlaams	tegenover	Westvlaams
zoe		ze, zij (9)
schrijne		kist
durren		durven (10)
een lietje		een beetje
zijde		kant
wijd		breed (zie kaart 6)
zole, zolen		ploeg, ploegen
bouwd		ale (beer, gier)
elde		oude (leeftijd)
vroom		sterk, kloek
schamel		arm
sprinkel		sport (van een ladder)
kindkerstenen		dopen

Hieruit is te verklaren dat een aantal isoglossen vandaag de dag wel degelijk bijna volkomen met de rijksgrens samenvallen (kaart 6). Vernieuwingen vanuit het oosten zijn in de laatste eeuw niet meer of nog nauwelijks over de rijksgrens geraakt. Het zuiverste voorbeeld daarvan is de uitspraak van westgermaanse *sk* op het einde van een woord, die in het Nederlands *s* is geworden (*vis*, *mens*) maar in heel Frans-Vlaanderen, op Boeschepe na, nog *sj* of *sjch* luidt. (Wat dan nog overeenstemt met de Nederlandse spelling tot 1946: *visch*, *mensch*). Een tweede fenomeen dat hier op kaart gebracht is, is het oprollen van het gebied van de naamvalsloosheid van het persoonlijk voornaamwoord in het meervoud. Reeds vroeger heeft P.C. Paardekooper gewezen op de Zeeuws-Frans-Vlaamse parallel in het gebruik van *ons* of *nuus* als onderwerp (11). (Uit de zuidwestelijke Nederlandse dialecten is dat trouwens overgegaan in het Zuidafrikaans). Voor *nuus* of *nuus me* is dat Frans-Vlaams verschijnsel al ingekrompen tot een paar relikteïlanden. Voor *julder* (2de pers. mv.) loopt de isoglosse nagenoeg gelijk met de rijksgrens, met nog één overschrijding van *julder* in het noorden en wat indringen van *gijder* in het zuiden van Frans-Vlaanderen. De isoglosse „wijd”-„breed” loopt nagenoeg gelijk met de rijksgrens, evenals die van de intervokalische -nd- in vinden. De oude Westvlaamse

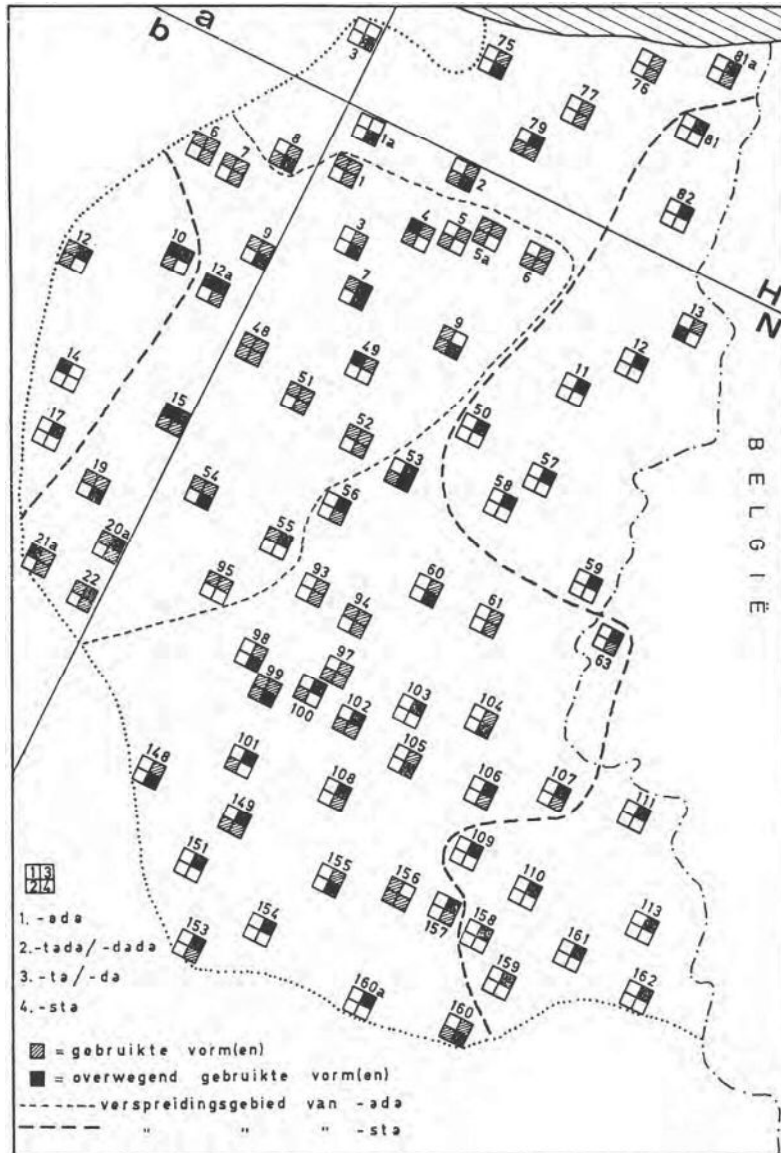
Kaart 6.

1. —————	Wgm. <i>sk</i> op het wordeinde; <i>sj</i> , <i>sich/s</i> .
2. - - - - -	Pers. vnw. 2e prs. mv. als onderwerp; <i>julder/gider</i> .
3. oooooooooo	Ndl. „vinden”; I <i>vièng</i> , II <i>vieën</i> , III, <i>viene</i> .
4. —o—o—o—	Stamtijden „branden”; <i>bron</i> , <i>ebronnen/brandde</i> , (g) <i>ebrand</i> .
5. + - + -	„wijd” / „breed”.

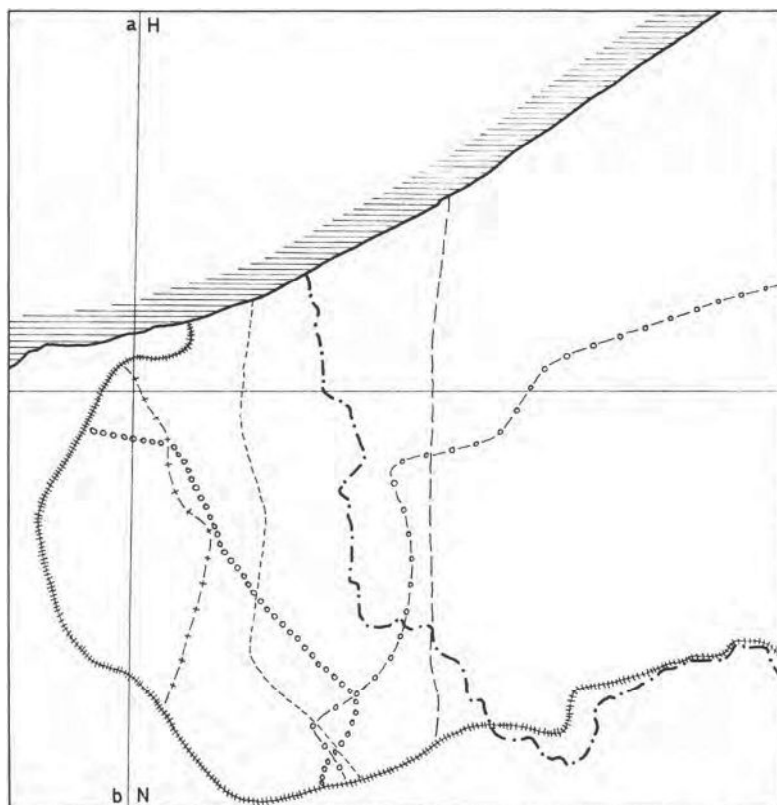
stamvormen van „bernen”, nl. „born, geboren” zijn met omzetting van de *r*: *bron*, *ebronnen* alleen nog bewaard in Frans-Vlaanderen. De infinitief luidt wel *branden*. Een aantal isoglossen die hun verloop nu in de nabijheid van de rijks-grens vertonen, kunnen echter ook het resultaat zijn van lokale Frans-Vlaamse vernieuwing of expansie, heel vaak onder invloed van het Frans. Een typisch voorbeeld is de gelijkscha-keling van „te” of „in” en „naar” als voorzetsels van plaats-bepaling bij plaatsnamen, zoals in het Franse systeem met één

betekenaar „à”. Zo zegt de Frans-Vlaming: Hij woont *naar* Kassel en hij gaat *aan* de schole. Ook de isoglosse tussen het Frans-Vlaamse *uder, ujer* en het westelijk Westvlaamse *elder* voor „uier” is door Heeroma m.i. terecht verklaard door het weer opdringen van *uder, ujer* vanuit een reliktpositie tot aan de Belgische grens (12). Bij de vervoeging van zwakke werkwoorden doet zich in Frans-Vlaanderen een eigenaardige botsing van verschillende achtervoegsels voor. Enerzijds is in het uiterste westen het Middelnederlandse suffiks *-ede* nog bewaard, bijv. *scheppede* voor „schepte”. Daarnaast hoort men het gewone Nederlandse suffiks *-te/-de* of de kontaminatievorm *-tede/-dede*. Maar een lokale innovatie is de uitbreiding van het suffiks *-ste* (dat in het Middelnederlands slechts bij een beperkte soort werkwoorden gebruikelijk was) tot alle zwakke werkwoorden. Dat *-ste*-suffiks heeft waarschijnlijk vanuit de omgeving van Hazebroek een ruim centraal gebied kunnen veroveren in Frans-Vlaanderen en is in Watou zelfs over de rijksgrens gesprongen (13) (kaart 7).

Er zijn trouwens nog meer lokale vernieuwingen of eigenaardigheden. Daar is bijvoorbeeld het verschijnsel van het rotacisme: intervokalische *d* wordt okkasioneel en in sommige woorden vrij vast een *r*, bijv. *berre, parre, norig* voor „bed, pad, nodig”. Dat kan aanleiding geven tot hyperkorrekte ontsporingen als *beddevoete* voor *berrevoete* (blootvoets). In West-Vlaanderen zijn heel wat korte *ie*-klanken in de omgeving van *b, p, v, f, w* gerond tot *uu*, bijv. *vuve, wuuf, pupe, bluvén* voor „vijf, wijf, pijp, blijven”. Frans-Vlaanderen kent er nog een aantal meer zoals *rupen* voor „rijpen”, *zwuun* voor „zwijn” en *grupen* voor „grijpen”. *Grupen* is trouwens een zeer frekwent woord omdat het de plaats inneemt van „nemen” of „pakken”. De stamvormen zijn dan ook verschoven tot *graap* of *groop, egropen*, net zoals die van *bluvén, bloof, ebloven* naar analogie van bijv. *bugen, boog, ebogen*. In een strook ten zuiden van Hazebroek en in Hazebroek zelf wordt de *oe*-klank uitgesproken zwemend naar de *uu* toe. Tenslotte in Steenbeke, Den Park (een zuidelijk gehucht van Moerbeke) en De Walle (Fr. La Motte au Bois) wordt de lange *a* voor *k* en *g* gerond tot de klank als in Fr. *sœur* (zie kaart 9).

Kaart 7.

Kaart 8.

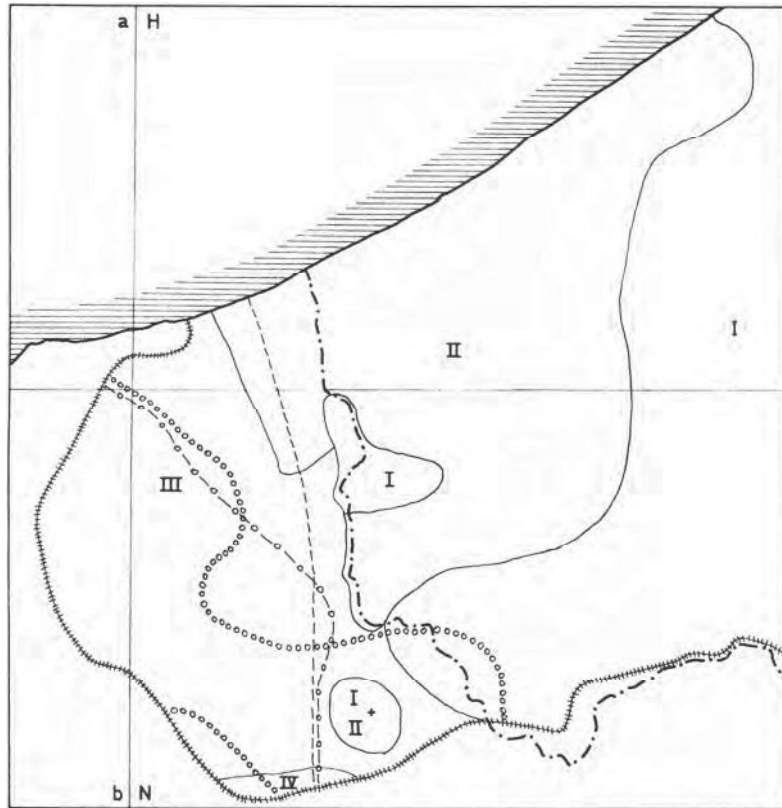
1.	„op“; <i>op/up</i> .
2. - - - -	„(ploeg)voor“; <i>vorel/veure</i> .
4. + - + - +	„bok“; <i>bok/buk</i> .
3. oooooo	„dorst“; <i>dost/dust</i> .
5. o-o-o-c	„koorts“; <i>kors(en)/kurs</i> .

Het meest kenmerkende van het Frans-Vlaams is echter zijn archaisch karakter. Zeer duidelijk blijkt dat reliktkarakter als men de diverse isoglossen bekijkt van de zogenaamde spontane palatalisatie van de westgermaanse *ǔ* (korte oe-klank). Aan die wgm. *ǔ* beantwoordt in het Nederlands in de regel een korte o (*op*, *vol*, *schop*) in gesloten en lange oo (*vogel*, *ploegvoor*[e]) in open lettergreep. De palatalisatie tot respectievelijk u of eu (*up*, *vul*, *schuppe*, *veugel*, *veure*) in de zuidwestelijke dialecten is al vrij oud (11e-12e eeuw) en het kern-

gebied is West-Vlaanderen (14). Toch is ze in een aantal woorden in het westen niet doorgevoerd, zoals uit kaart 8 blijkt. Zo kan het conservatieve Frans-Vlaams gegevens verschaffen die een sleutelpositie innemen voor de verklaring van de klankevolutie van het Westvlaams of het westelijke Nederlands.

Dat geldt ook voor de isoglosse *af/of*. Volgens M. Gysseling lag de grens tussen *af* en *of* in de 14e eeuw dicht bij de kust en kwam *af* ook nog in Holland voor (15). We weten o.a. uit teksten van Bredero dat *of* reeds 17e-eeuws Amsterdams is. Bezieet men de kaart van de huidige verspreiding, dan ziet men dat *of* overal de kust heeft bereikt (16). In het westelijke Westvlaams is het blijven steken even over de rijksgrens, zodat het grootste deel van Frans-Vlaanderen *af* zegt (kaart 9). Trouwens hoe westelijker men in Frans-Vlaanderen komt, hoe palataler of „helderder” de *a* wordt. Vooral voor *g* en *k* zijn zowel korte als lange *a* sterk palataal gerealiseerd in een groot deel van Frans-Vlaanderen (kaart 9 - *maken*, *bakken*). Dat kan ook blijken uit de isoglosse *aa/óó* in „kaarten”. In het westelijke deel is lange *a* voor *r* plus konsonant niet gevelariseerd of „verdonkerd” tot *óó* (als in Fr. *mauve*) in woorden als: *kaart*, *maart*, *baard*, *vaart*, *schaars*. In die westelijke uithoek van Frans-Vlaanderen vindt men het meest relikten, zoals het reeds genoemde preteritumsuffix *-ede*. Ook het niet uitspreken van de slot-*n* in werkwoordsvormen (de slot-*n* wordt echter wel gerealiseerd als *genus-* of *meervoudsteken* bij substantieven, adjektieven, lidwoorden en voornaamwoorden) in 15 gemeenten in het uiterste westen (17) is aan te zien als een relik van een in de middeleeuwen veel groter Vlaams apokoperingsgebied. De *n*-apokope was in Vlaanderen een middeleeuwse trend die als kustverschijnsel samenging met het Fries, West-Fries, Hollands en Zeeuws, maar ze is er later voor een goed deel weer ongedaan gemaakt. Alleen in het genoemde gebied en tot in de 19e eeuw ook in het Kortrijks zijn de sporen van die trend overgebleven (18).

Ook in de woordenschat treft men in Frans-Vlaanderen nog heel wat 17e-eeuwse en zelfs Middelnederlandse woorden of

Kaart 9.

1. —————	Ndl. lange a in „maken” en „haag”; I óó als in Fr. mauve, II a als in Fr. pâte, III heldere a als in Ndl. maken, IV klank als in Fr. scœur.
2. - - - - -	Ndl. „af”: af/of.
3. o—o—o—o	Ndl. „kaarten”: kaarten/kóórten.
4. ooooooooo	Ndl. korte a in „bakken”: centraal a als in Fr. patte, perifeer a als in Fr. pâte.

woordbetekenissen aan die elders uit het dialect of uit de kultuurtaal verdwenen zijn. Een paar voorbeelden zijn: *moude* voor losse, rulle of opstuivende aarde, *stakietse* voor paal, *lake* voor laagte tussen twee bedden of velden, *blouwer* in de oorspronkelijke betekenis van zware houten hamer en *bezien* voor proberen, testen (19). Al is de woordenschat van het Frans-Vlaams erg door het Frans beïnvloed, toch zijn er ook een aantal zuiver Nederlandse woorden en wendingen

bewaard die in België alleen een bastaardwoord als tegenhanger kennen, zo bijv. „touw” voor het Belgische „koord” of „lust je?” voor het Belgische „heb je goesting in?” (20).

Het bijzondere aan de situatie van het Nederlands in Frankrijk is dat het bijna geen geschreven traditie meer kent. Nu is het zo dat praktisch alleen gestandaardiseerde kultuurtalen een eigen spellingsysteem en een genormeerde grammatika hebben. Wil men nu in Frans-Vlaanderen de eigen taal weer leren lezen en schrijven, dan kan men m.i. alleen terecht bij de in Nederland en België geldende normen van het Nederlands (21). Hoezeer dat Nederlands ook vreemd moge aandoen voor de Frans-Vlaming, er is geen kans op redding of opbeuring van de al precaire situatie van het Vlaams, als men het isoleert van de rest van het Nederlandse taalgebied. Anderzijds moet men rekening houden met de reële situatie en bij het aanleren van het Nederlands in Frans-Vlaanderen durven uitgaan van de actieve of passieve kennis van het lokale Vlaamse dialect. Aanvankelijk kan van de dialekt spreker niet zo'n beheersing van het Nederlands verlangd worden, dat hij de eigen moedertaal daar niet meer in zou herkennen of de vlotheid en zekerheid die hem bij het spreken van zijn dialect eigen is, zou verliezen. De groei van het algemeen Nederlands in België is daar om te bewijzen, dat dit een langzaam proces van (her)aanpassing is, waar generaties mee gemoeid zijn. Als men bedenkt dat de jongere generaties in Frans-Vlaanderen het Vlaams meestal niet meer spreken en vaak zelfs niet meer verstaan, dan zou het inderdaad een historische vergissing zijn, mocht het onderwijs van het Nederlands aldaar zo vervreemdend werken dat het de gegadigden de lust zou ontnemen om het gestelde doel te bereiken. Dat doel is o.a. in de eigen taal en op een cultureel volwaardig niveau kunnen aanknopen zowel met de traditie als met het moderne leven. Initiatieven die de kennis en het gebruik van de dialektische volkstaal willen bevorderen of in eer herstellen, hoeven met dat doel niet in tegenspraak te zijn, maar kunnen beschouwd worden als een noodzakelijke eerste stap om het taalkundige contact met de rest van de Nederlandse taalgemeenschap mogelijk te maken.

Noten:

- (1) C.D. Carnel, *Le dialecte flamand de France. Etude phonétique et morphologique de ce dialecte, tel qu'il est parlé spécialement à Bailleul et ses environs (Nord)*. Paris, 1891.
 - (2) Cfr. F. De Tollenaere, *Nederlandse dialekten. Definities en realiteiten*, *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 90 (1974), 264-272.
 - (3) Cfr. Prof. Dr. J. Smeyers, *Achttiende-eeuwse literatuur in het Nederlands in Noord-Frankrijk*, in *De Franse Nederlanden - Les Pays-Bas français*, 1976, 99-114 en 1977, 91-107.
 - (4) Jo Daan en M.J. Francken, *Atlas van de Nederlandse Klankontwikkeling (ANKO)*, afl. 1, Amsterdam 1972, krt. 3 vogel.
 - (5) Noteringen voor Broekkerke, Pitgam, Loberge, Kapellebroek, Millam, Krochte, Bollezele, Lederzele, Eringem, Kassel en Kwaadieper uit W. Pée, *Dialect-Atlas van West-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen*, Antwerpen, 1946 en eigen opnamen.
 - (6) Het betreft de plaatsen Godewaarsvelde, Vleteren, Kaaster, Boeschepe, Berten, St.-Jans-Kappel, Strazele, Merris, Oud-Berkijn, Meteren en Belle en in België: Reningelst, Westouter, Dikkebus en Voormezele. Deze gegevens en ook de kaart van „mannetje” naar Dr. W. Pée, *Dialectgeographie der Nederlandsche Diminutiva*, Tongeren, 1936.
 - (7) Cfr. Prof. Dr. V.F. Vanacker, *Syntactische overeenkomsten tussen Frans-Vlaamse en Westvlaamse dialecten*, *De Franse Nederlanden - Les Pays-Bas français*, 1977, 206-216.
 - (8) V.F. Vanacker, *Is het algemeen Zuidnederlands?*, *Taal en Tongval*, 16 (1964), 159-164.
 - (9) H. Ryckeboer, *Zoe, pers. vnrw. 3e pers. vrouwel. enk., een uitstervend relikt*, *Taal en Tongval*, 24 (1972), 67-70.
 - (10) Zie de kaart bij A. Weynen, *Durven, Driemaandelijks Bladen*, 23 (1971), 132-136.
 - (11) P.C. Paardekooper, *Een Frans-Vlaams-Zeeuwse parallel: ons „wij”*, *Taal en Tongval*, 21 (1969), 211-215.
 - (12) K. Heeroma, *De Nederlandse benamingen van de uier*, *Handelingen van de Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, 10 (1936), 113-184.
 - (13) H. Ryckeboer, *Het preteritumsuffix bij zwakke werkwoorden in Frans-Vlaanderen*, *Album Willem Pée*, Tongeren, 1973, 293-300.
 - (14) J. Taeldeman, *De ontwikkeling van ogm. ũ in het westelijke en centrale Zuiden*, *Handelingen van de Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, 45 (1971), 163-270.
 - (15) M. Gysseling, *Brocht, ambocht in de 13de eeuw*, *Handelingen van het 32ste Nederlands Filologencongres*, (1972), Amsterdam, 1974, 114-115.
 - (16) In: A.A. Weynen, *Het Algemeen beschaafd Nederlands, historisch beschouwd*, Assen, 1974, p. 27.
 - (17) Nl. Loberge, Kapellebroek, Drinkham, Eringem, Millam, Merkegem, Bollezele, Wulverdinge, Volkerinkhove, Rubroek, Lederzele, Broksele, Buischeure, Nieuwerleet en Klommeres.
 - (18) H. Ryckeboer, *Over de n-apokope in Frans-Vlaanderen*, *Taal en Tongval*, 27 (1975), 82-85.
 - (19) Nog meer voorbeelden daarvan kan men bijeenlezen uit: C. Moeyaert, *De hedendaagse schrijftaal van de Westhoek in Frankrijk, Lexicon 1 en 2, De Franse Nederlanden - Les Pays-Bas français*, 1976, 227-238 en 1977, 217-232.
 - (20) C. Moeyaert gaf daarvan nog ettelijke voorbeelden in zijn Frans-Vlaamse Taaltuintjes in het ts. *Ons Erideel*.
 - (21) De hopeloze inkonsekwentie van de spelling en de grammatikale verwarring in J.P. Sepieters *Vlaamsch leeren* (Duinkerke, 1978) bewijzen m.i. dat men niet straffeloos met de ook lokale traditie van het Nederlands kan breken.
- De kaarten 1 en 2 naar Prof. Dr. A. Weijnen, *Nederlandse Dialectkunde*, Assen, 1966(2); de kaart 4 naar E. Blancquaert en W. Pée, *De Nederlandsche dialectnamen van de spin, de ragebol en het spinneweb*, Gent, 1933.

Résumé:

C. Carnel de Bailleul écrivait encore en 1891 qu'on pouvait se faire comprendre à l'aide du flamand du Westhoek jusqu'à la mer Baltique. Par contre, le Flamand de France actuel considère sa langue maternelle dialectale comme une langue isolée, employée uniquement dans une région restreinte. Ceci est dû essentiellement au statut dialectal du flamand et au fait que la Flandre française connaît aussi une langue de culture totalement étrangère à ce dialecte, c'est-à-dire le français. Mais bien que le flamand parlé dans le Nord de la France soit isolé du reste du domaine linguistique néerlandais, il n'en reste pas moins qu'il fait partie des dialectes néerlandais, aussi bien pour des raisons historiques que pour des raisons de géographie linguistique.

Dans un grand nombre d'écarts ou de correspondances par rapport à la

langue de culture, au néerlandais standardisé, le dialecte de la Flandre française suit les grandes régions du domaine linguistique néerlandais. Un grand nombre de phénomènes phonétiques, morphologiques et lexicaux le prouvent: ces phénomènes ne se présentent pas uniquement en Flandre française ou en Flandre occidentale, mais aussi dans d'autres dialectes en Belgique et aux Pays-Bas (cartes 1, 2 et 3). Il y a aussi un ensemble de correspondances syntaxiques entre le flamand de France, d'une part, et le néerlandais des Pays-Bas et le néerlandais standardisé, d'autre part, qui s'écartent pourtant des dialectes néerlandais de Belgique. Dans plusieurs cartes dialectales du domaine linguistique néerlandais réapparaissent en Flandre française des formes qui ont disparu dans les régions contiguës en Belgique flamande, mais qui se retrouvent dans les dialectes plus éloignés (carte 4).

N'empêche que le flamand de France est fort apparenté au dialecte de la Flandre occidentale et à celui de la Zélande. Cette unité organique s'illustre clairement dans les cartes qui présentent bon nombre d'isoglosses traversant la frontière franco-belge (carte 5). C'est essentiellement avec le dialecte occidental de la Flandre occidentale que le flamand de France forme une unité. Pourtant, pendant les dernières décennies, cette unité semble se désagréger à la suite d'évolutions du côté belge et à cause de la stagnation du côté français. C'est ce qui explique pourquoi, actuellement, certaines isoglosses coïncident pratiquement avec la frontière (carte 6). Mais ce phénomène peut aussi résulter de développements linguistiques propres à la Flandre française et qui ne franchissent plus la frontière. Exemple: le suffixe *-ste* pour la formation du passé des verbes faibles (carte 7).

Ce qui est véritablement caractéristique du flamand de France, c'est son aspect archaïque, d'abord, d'une part, à sa situation périphérique par rapport au reste du domaine linguistique néerlandais et, d'autre part, à la séparation politique depuis 300 ans. Un de ces archaïsmes connus est le maintien du *o* ou *oo* (comme en néerlandais standardisé) dans un ensemble de mots avec, en vieux germanique un *û*, et ayant *u* ou *eu* dans les dialectes du sud-ouest et dans les dialectes méridionaux centraux (carte 8).

De même, le flamand de France garde souvent le *a* clair (encore comme en néerlandais standardisé) qui, dans les autres dialectes méridionaux, est plus sombre ou même vélarisé en *ó* [ɔ:] (carte 9). Quinze communes à l'extrême ouest se caractérisent par la chute du *n* final dans les formes verbales. C'est encore un phénomène identique au néerlandais commun parlé, datant du moyen âge, et qui s'est perdu en Flandre belge. Le caractère archaïque du flamand de France apparaît aussi dans son vocabulaire, qui connaît encore bon nombre de mots ou de significations datant du dix-septième siècle ou même du moyen âge.

Ce qui est particulier à la situation du néerlandais en France, c'est qu'il ne dispose pas d'une tradition écrite. Si le Flamand de France désire lire et écrire sa propre langue, nous croyons qu'il devra se plier aux normes qui existent en Belgique et aux Pays-Bas. N'empêche qu'il est fort utile que les flamands de France partent de leur connaissance active ou passive du dialecte flamand pour apprendre le néerlandais. En outre, il est souhaitable que l'élève ne soit pas trop frustré dans ses habitudes ou dans son habilité de patoisant; ce serait le cas si on insistait trop sur le caractère incorrect du flamand par rapport au néerlandais. Les initiatives visant à promouvoir la connaissance ou l'emploi de la langue populaire flamande ne sont pas nécessairement contradictoires au désir de stimuler la connaissance du néerlandais; au contraire, elles peuvent servir de point de départ et constituer un excellent encouragement à poursuivre l'étude du néerlandais.